

A kolozsvári Munkás Szabadiskola

A munkásmozgalom fejlődését jelezte nálunk is az első román és magyar nyelvű olvasókörok és munkásklubok megalakulása, valamint a szakszervezetek keretében szervezett kölcsönkönyvtárak. Kolozsvárt az első munkás szabadiskolát 1905 körül szervezték meg a szakszervezetek, s a történelmi materializmusról, a szocialista mozgalom történetéről, a marxista közgazdaságtanról és a darwinizmusról tartottak előadásokat.

Az első világháború lehetetlenné tette a nevelőmunka folytatását, utána azonban a kolozsvári munkásság újra rendezte sorait. A húszas évek elején a munkások sztrájkjai egymást érték, de a politikai és gazdasági harc közepette sem feledkeztek meg a kulturális munka jelentőségéről. Szükségessége nyilvánvaló volt sok szervezett munkás számára, hiszen az átlagos iskolai végzettség 3—4 elemi osztálynál nem volt nagyobb, de sok esetben az írástudatlansággal is számolni kellett. A szakszervezetekben kibontakozott művelődési tevékenység tehát a legelemibb ismeretekből kiindulva általános műveltséget igyekezett nyújtani a szakszervezeti tagságnak.

A kolozsvári szakszervezetek kulturális bizottsága 1921. november 3-án alakult meg, s gazdag, sokszínű programmal indult. A *Szabadiskola* már 1921 novemberében megkezdte működését, s hetenként, illetve kéthetenként elhangzott egy-két ismeretterjesztő előadás. A szakszervezetek vezetősége ehhez a munkához megnyerte a haladó értelmiségiek legjavát. A *Szabadiskola* keretében a román és magyar nyelvű természettudományi, társadalomtudományi és művészeti előadások egymást váltották; a hallgatók valóban megszerezhették az általános műveltséget biztosító ismereteket.

A *Szabadiskola* 1921. november—1922. februári programját érdemes teljes egészében közölni (a *Romániai Népszava* és a *Keleti Újság* közlései alapján):

- 1921. november 3. Dászkál Gyula: A történelmi materializmus, Darvas Simon: A történelmi materializmus
- 1921. november 10. Dr. Gelei József: Mi a biológia?, Seprődi János: A zene eredete és társadalmi szerepe
- 1921. november 24. Vita: A társadalmi fejlődés irányai a) a keresztényszocialista és b) a liberális álláspont, képviseli: Balogh Arthur, c) a polgári radikális álláspont, képviseli: Kádár Imre, d) szocialista álláspont, képviseli: Dászkál Gyula
- 1921. november 30. Emil Isac: A mai román irodalom, Dienes László: A világnézetek fejlődése, Kürtös János: A hatásfok
- 1921. december 1. Götz Irén: Adhatnak-e a természettudományok világnézetet?, Antal Márk: A jövő iskolája
- 1921. december 8. Román Valér: A földkérdés Romániában, Ligeti Ernő: A mai európai irodalom

1921. december 15. Sas László: Upton Sinclair, a munkásélet írója, Emil Hagiánu: Mit jelent az egységesítés a jogban?
1921. december 22. Kertész Jenő: Nemzet és nemzetköziség
1921. december 29. Dienes László: Művészeti izmusok
1922. január 5—6. Vita: A szocializálás tudományos problémái a) liberális álláspont, képviseli: Ligeti Ernő, b) polgári radikális álláspont, képviseli: Kádár Imre, c) szocialista álláspont, képviseli: Dáskál Gyula
1922. január 12. Vita: Az irodalom és a művészet társadalmi szerepe; előadók: Emil Isac, Kádár Imre, Kovács Jenő, Székely Béla, Dáskál Gyula
1922. január 19. Ormos Ede: Mezőgazdaság és szocializmus, Kaczér Illés: Ady Endre és a mai magyar irodalom
1922. január 24. Ládai István: A bűnözés társadalmi okai, Gelei József: A fejlődés a természetben
1922. január 31. Darvas Simon: Az ipari termelés a céhrendszertől a trösztökig, Madzsar József: Az ipari megbetegedések
1922. február 7. Hollós József: A tüdővész gyógyítása, Elekes Miklós: Munka és idegrendszer
1922. február 14. Paál Árpád: A pacifizmus
1922. február 21. Székely Béla: Vallások és osztályok, Emil Panaitescu: Coşbuc
1922. február 28. Darvas Simon: A marxizmus mint világnézet. Kovács Jenő: A modern dráma;

A *Szabadiskola* első évének teljes műsorát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a témaválasztás igényessége és a sokszínűség jellemezte. Az előadók mindegyike tekintély volt a maga területén, így a munkáshallgatók a legjobb szakemberek szavai nyomán ismerkedtek meg a különböző kérdésekkel. Marxisták és a szocializmust jól ismerő radikális értelmiségiek nemcsak a történelmi materializmus elméletének ismertetésével, hanem gyakorlati alkalmazása lehetőségének elemzésével is növelték az érdeklődést. A modern szocialista irodalom problémáit szintén megismerte a munkásság. A természettudományi előadásokat az akkori kolozsvári tudományos élet legjobbjai tartották. Az előadások sorába beiktatott vitaestek érdekes és hasznos megoldásnak bizonyultak. A különböző politikai, gazdasági és művészetpolitikai álláspontok mérkőzése, az érvek és ellenérvek összevetése révén a hallgatóság meggyőződhetett a szocialista álláspont igazáról. A történelmi materializmusról tartott előadásokról Benamy beszámolt az *Új Kelet* olvasóinak. A beszámoló szerint Darvas Simon a történelmi materializmust az emberiség történelme „végigreflektorozásán” át mutatta be, Dáskál Gyula szocialista képviselő pedig a jelenkori társadalmi fejlődés folyamatában a „Darvas is, Dáskál is nagy készültséggel és az objektív munkástanítás szempontjából egyedül helyesen: tudományosan beszélt. Egyik sem agitált a maga igaza mellett, de mindkettő alkalmat adott a hallgatóságnak arra, hogy a dolgok felett gondolkodjék, saját életében figyelje meg az eseményeket és józan belátása szerint bírálja.”

A *Szabadiskola* első szakasza sikeresnek bizonyult; a már kialakult formát használva 1922 őszén új előadásorozat indult. A *Romániai Népszava* beszámol az új évad megnyitásáról, az előadók figyelmét azonban arra hívja fel, hogy igyekezzenek népszerűbb nyelvezetet használni, mert a hallgatóság általános műveltsége még nem elég magas a tudományos szaknyelv befogadására. Különben ez a tény ad magyarázatot arra is, hogy a szabadegyetem hallgatósága ebben az évben csökkent 1921-hez viszonyítva. Íme néhány, ebben az időszakban elhangzott előadás címe: Vértes Oszkár: A nő és a fizikai munka; Román Valér: A szakszervezeti mozgalom jelentősége; Ligeti Ernő: Az európai kultúra halála; Román Valér: Mit jelent az internacionálé?; Lőrinczy Sándor és Dominic Stanca: A nemi betegségek szociális kihatásai — 60 vetített kép; Dienes László: A szabadság filozófiája; Kertész Jenő: Társadalomtudomány; Gelei József: Élettudományi kérdések; Kürtös János: A villamososság szerepe a termelésben.

A Szabadiskolában fokozódott a marxista nevelés. Dienes László, Kertész Jenő és Román Valér említett előadásai mellett Dászkál Gyula *A szocializmus és pacifizmusról*; Rozvány Jenő *A marxista értékelméről*, Székely Béla pedig az amerikai munkásköltészetéről és a német kommunista író, Ernst Toller drámáiról beszélt. A csökkent hallgatóság azt jelentette, hogy az eddigi 400—500 hallgató helyett 250—400 ember jelent meg az előadásokon.

„Mindinkább fokozott érdeklődés mellett tartja előadásait a szakszervezetek Kultúrbizottságának szabadiskolája — írja a *Keleti Újság* 1922. november 15-én. — Minden szerdán 350—400 hallgató látogatja a szabadiskolát, melynek újszerű programja teljes megértésre talált. Az összes tudományokat szintetikus rendben egymás után sorakoztató módszer folyton fokozza az érdeklődést a hallgatók körében. Az elmúlt szerdán Husz Ödön igazgató tartott előadást *Allattan* címmel, mely cím alatt az előadó bekapcsolódva az előző előadások anyagába, az állatvilág fejlődését ismertette. A kiválasztódás kérdésének kapcsán a darwinizmust, az állatvilágnak a létért való küzdelme kapcsán pedig Kropotkinnak a kölcsönös segítségről szóló elméletét érintette. A két órán át tartott, vetített képekkel illusztrált előadás igen nagy tetszést váltott ki.“

Kolozsváron 1922. november elején nyolc erdélyi város szakszervezeti kulturális bizottságai Papp Aurél festőművész elnökletével kongresszust tartottak, hogy egységes irányító szervet létesítsenek a munkás kulturális mozgalom irányítására. A kongresszuson kimondták a *Szakszervezetek Kultúrbizottságai Országos Szövetségének* megalakítását. Egyben elhatározták, hogy minden ipari városban szabadiskolát létesítsenek, s előadókról a központ gondoskodik.

Az 1923—1924-es év első előadását Berkovics Simon tartotta a történelmi materializmusról. A *Romániai Népszava* beszámolója szerint „nagyszámú munkás és munkásnő“ vett részt az előadáson, az előadó „népszerűen és érthetően fejtette ki a nehéz tudományos problémát“.

Ebben az évben különben a történelmi materializmus szemléletét alkalmazva Dienes László — a *Korunk* alapító szerkesztője — a nyugati kultúra válságáról, Kádár Imre a demokrácia erkölcsi és szellemi erőiről, Erdélyi Kálmán a revizionizmus és marxizmus viszonyáról, Kertész Jenő, Ormos Ede és Székely János a marxizmus közgazdasági kérdéseiről, Imre Sándor színházi rendező a színház és munkásság, Papp Sándor pedig a művészet és szocializmus kérdéseiről beszélt. Orvosi és egészségügyi előadásokat is gyakran tartottak. Irodalmi kérdésekről haladó polgári írók beszéltek: Lucian Blaga a román irodalomról, Kuncz Aladár pedig a magyar irodalomban megnyilvánuló demokratikus eszmékről.

A Szabadiskola művészeti programját egészítették ki azok a színházi előadások, amelyeket a szakszervezeti munkásság számára rendezett a kolozsvári Magyar Színház. Ebben az évadban például G. Hauptmann *Takácsok*, *Téli ballada*, Bernard Shaw *A sors embere*, Ibsen *John Gabriel Borkman* és Molière *Dandin György* című darabjait mutatták be, valamint Caragiale egyfelvonásosait. Ugyanakkor Csokonai Vitéz Mihály műveiből irodalmi estet rendeztek. A bevezető előadásokat leggyakrabban Lucian Blaga, Dienes László, Kádár Imre és Imre Sándor tartotta.

Ebben az évben indult meg a szakszervezetek román nyelvű Szabadiskolája is. A történelmi materializmusról Zaharia Pop, a modern kapitalizmusról Leon Geller (Iași), a régi Románia szocialista mozgalmának történetéről I. Ghelerter, a munkabiztosításról N. Ghiulea bukaresti egyetemi tanár, a szociális védelem kérdéséről J. Horodiceanu ploiești-i szocialista orvos tartott előadást. De a szabadiskolában megjelentek és előadtak az akkori haladó román kultúra képviselői is: Bogdan-

Duică a román nép és a szocializmus, Virgil Bărbat szociológus az erkölcs, Lucian Blaga az irodalom és Emil Hațieganu a jog fejlődésének kérdéséről beszélt.

Az 1924 őszén induló szabadiskolai előadások első felét a természettudományoknak szentelték. Monoki István a csillagászati földrajz, Cseke Domokos a fizikai és politikai földrajz, Balogh Ernő a geológia, Valentin Elvira a növénytan, Husz Ödön a darwinizmus, Tulogdy János az őslénytan, Götz Irén a fizika, végül ismét Monoki István a geometria és matematika eredményeivel ismertette meg a munkáshallgatóságot.

Meg kell említenünk, hogy 1925 elején a hatóságok nem adtak engedélyt egyes előadások megtartására, az év január 4-én viszont felavatták az Építőmunkás-otthon, és ez kedvező körülményt jelentett a további munka szempontjából.

A természettudományok és a társadalomtudományok közötti átmenetet képviselte Tulogdy János előadása az emberiség őstörténetéről. „Ez az előadás már csak azért is elsődrendű fontosságú a tanulmánygyó elvtársak részére, mert bevezetését és alapját képezi a szociológiai előadásoknak” — írja a *Romániai Népszava* 1925 január 11-én. Egy hét múlva az előadásról írt beszámolóban ezt olvassuk: „Az érdekes, vetített képekkel kísért előadást a Redout nagytermének zsúfolt közönsége hallgatta meg és az előadót lelkesen megtapsolták.”

Az első társadalomtudományi előadást Ligeti Ernő tartotta az emberiség történetéről. A beszámoló méltatásából tudjuk rekonstruálni az előadás lényegét, amely „egy lépéssel előbbre vitte hallgatóit azon cél felé, amelyet a szabadiskola létesítésével a kultúrbizottság maga elé tűzött... A történelmet az iskolában is tanultuk, de az a kép, amelyet ott nyertünk, nem mozdította elő történelmi tudásunkat és ugyancsak nem segítette elő szocialista öntudatunk kialakulását. Az iskolai történelem szemszögéből tekintve az emberiség marakodó fejedelmekből és urakból állott, és az emberi haladás néhány névhez fűződik. Ma már tudjuk, hogy az emberiség fejlődése, a kultúra haladása kollektív folyamat, amelyben tevékeny részt vesznek a tömegmilliók. Sőt ma már többet is tudunk. Azok, akiknek dicsőítésében kifogyhatatlan az iskolai történelem, legnagyobb részben a valódi haladás megakasztói voltak, míg a haladás harcosai börtönükben szenvedve és szenvedésteli életüket a bitófán végezve törtettek előre a magasabbrendű ember, az emberi testvériesülés, a szocializmus felé. Ezeknek az előharcosoknak tevékenységéhez, küzdelméhez fűződik az emberi haladás története, amint azt a szabadiskola előadásán Ligeti Ernő kifejtette“ (*Romániai Népszava*, 1925. január 25).

Ligeti Ernő előadását követte az Aradi Viktoré a szociológiáról mint az emberi társadalom kutatásának tudományáról. „Az előadó röviden ismertette a hivatalos tudománynak a társadalomtudományokra és a társadalomra vonatkozó, a lényegét megkerülő meghatározását, azután áttért a társadalom alakulásának tárgyalására. Részletesen kifejtette a termelő- és kulturális csoportok alakulásának körülményeit és azután kimutatta, hogyan alakul ki ezek természetes összeolvadásából a termelőtársadalom.”

Kertész Jenő a jogtudomány fejlődéséről beszélt, Székely János az ipar, kereskedelem és közgazdaság fejlődését vázolta. A legszínesebb előadásokat Dienes László tartotta. Előbb a filozófia fejlődéséről és lényegéről szólt, kiemelte a történelmi materializmus és a filozófia kapcsolatát. Második előadásán a művészetek fejlődéstörténetét tekintette át: „A jövő művészetének lényege a tömegek kollektív érzéseinek kifejezője lesz, mely már magában rejti a művészet igazi szépségeinek mindenki számára való megközelítését s nem lesz csupán lélektelennek tartott dísz a kiváltságok előkelő lakásainak“ (*Keleti Újság*, 1925. január 28). Dienes László harmadik előadásában a népkönyvtárak szerepével foglalkozott. Központi gondolata az volt,

hogy a könyvtárak nem maradhatnak meg az utókor számára könyveket elraktározó intézményeknek, hanem a mindennapi élet szükségleteinek kielégítésére szolgáló eszközökké kell válniok.

A *Szabadiskola* lehetőséget adott más világnézetet valló emberek nézeteinek kifejtésére is. Így Makkai Sándor a vallás történeti fejlődéséről tartott előadást. Ezt ellensúlyozták a darwinizmusról s a társadalmi harcokról szóló előadások. Antal Márk 1925 tavaszán a rabszolgafelkelésekről, a jobbágymozgalmakról és a polgári forradalmakról, Kádár Imre az utópista szocializmusról, Berkovics Simon pedig a tudományos szocializmusról beszélt.

A *Szabadiskola*, mely 1921—1925 februárjáig a Redout termében tartotta előadásait, 1925. február 8-tól az Építőmunkás Otthonban folytatta tevékenységét. A székhely-csere lendületesebbé tette a munka menetét. De tevékenységére nemsokára a hatóságok is felfigyeltek. A zaklatások egyre sűrűbben zavarták meg a munkát. A szakszervezetek művelődési bizottságait azzal a váddal, hogy politikai propagandát folytatnak, 1926 őszén felfüggesztették. A törvénytelen beavatkozás ellen a szakszervezetek választmánya több ízben tiltakozott a kolozsvári városi tanácsnál, és visszautasította a törvénytelen eljárást.

A szakszervezetek kulturális bizottsága az ellenséges intézkedés ellenére is tovább küzdött a munkásművelődésért. A zilált programú 1926-os év után, 1927-ben már ismét rendszeresen folytak az előadások. Az előadók között találjuk ekkor Antal Márkot, Dienes Lászlót, Ligeti Ernőt, Salamon Lászlót, Lobstein Sándort és Halász Józsefet. Az előadások zömét a politikai gazdaságtan tárgyköréből vették, de a szocialista irodalom és világnézeti problémák szintén helyet kaptak. Különösen Antal Márk és Aradi Viktor ideológiai előadásai hatottak, de mind több irodalmi téma került vitával egybekötött előadássorozatba. Salamon László Zoláról és Anatole France-ról, Lakatos Imre Bernard Shaw-ról, Halász József Jack Londonról és Upton Sinclair-ről, Becski Andor pedig a modern irodalmi irányzatokról beszélt. (*Magánalkalmazott*. 1928. november 9—10.)

1928—1930 között az előadások tematikai összetétele az előző évekhez hasonlóan minden területet felölelt. Irodalmi előadásokat Becski Andor, Salamon László, Lakatos Imre, Gaál Gábor; természet- és orvostudományi előadásokat Balogh Ernő, Tulogy János, Bródy Andor, Pop Livius, Kiss Árpád, Lőrinczy Sándor, Cseke Domokos; társadalmi és politikai előadásokat Antal Márk, Ferenc Simon, Aradi Viktor, Turnowsky Sándor, Déry Gyula és Hoffer Géza tartott.

A harmincas évektől a szakszervezetek kulturális bizottsága átadta a szervezési munkát az egyes szakszervezeti bizottságoknak, a kommunisták egyes tömegszervezetekben, a szociáldemokrata párt pedig a létrehozott Kautsky- és Dobrogeanu Gherea-körben folytatta az ideológiai előadások szervezését. Az össz-szakszervezetek szervezte *Szabadiskola* ily módon beszüntette működését és átadta a munka folytatását a szakcsoportok művelődési harcosainak.

A *Szabadiskola* egyévtizedes működésének értékelése során megállapíthatjuk, hogy általában betöltötte hivatását. Színes, sokrétű program alapján igyekezett a munkások műveltségét gyarapítani, olyan előadókat nyert meg az ügynek, akik tudásuk legjavát adták át a tanulni vágyó munkás-hallgatóságnak. Az előadók egy része nem tartozott a szocialista értelmiségiek köréhez, nem beszélhetünk hát az előadások állandóan következetes marxista jellegéről. Mégis azáltal, hogy oktattak, hogy ismereteket adtak át, hogy a tudomány legújabb eredményeit közvetítették, hogy a művészetek értésére oktatták a szervezett munkásokat, hathatósan hozzájárultak nevelésükhöz, a tudás fegyverét adták kezükbe, azt a fegyvert, amely a politikai és gazdasági harc során is hasznosnak bizonyult.

Kádár Bogárka